

Gudstjänsten som pedagogisk process

Av Rune Larsson

BUDSKAP SÖKER ADRESSAT – OCH OMVÄNT

Bara genom sin blotta existens sänder varje kyrka och kristen församling ett budskap till sin omgivning. Det sker genom byggnaden som i sin form berättar något för människor runt omkring, en berättelse som tar form i enskilda människor och färgas av deras tidigare erfarenheter av kyrkor. De bilder som växer fram grundas sannolikt mer på de föreställningar de enskilda redan bär med sig än av vad "sändaren" kan vilja påminna om. Den som öppnar dörren till kyrkan för att undersöka dess insida möts av ett rikt symbolspråk, som i sig bär möjligheter till nya erfarenheter om vad kyrkan kan ha att säga. Men tecken och symboler kan vara stumma eller tala ett främmande språk och det är inte säkert att det budskap som kanske ändå uppfattas stämmer särskilt väl överens med vad kyrkan vill uttrycka.

Denna brist på kommunikation eller t.o.m. desinformation kan bero på många olika faktorer – både hos besökaren och hos församlingen. Avsaknaden av ett gemensamt språk och en gemensam föreställningsvärld kan vara en förklaring. Religionens språk är ett "second language", som likt andra språk faktiskt måste läras, för att anknyta till Gabriel Moran.¹ Det kan ju också vara så att församlingen som bärare av en gammal tradition, vars "tecken" formades i en helt annan kulturell miljö, försummat arbetet med att utveckla sitt språk i en öppen dialog med den omgivande kulturen. Det har fått till följd att en kommunikation, där människor skulle kunnat känna igen sin vardagliga verklighet, blockerats eller ställt krav på betydande ansträngningar för att komma till stånd. Vidare kan kommunikationssvårigheter vara förknippade med otydlighet eller t.o.m. motsägelser i det budskap församlingen sänder till sin omgivning. Men besökaren kan också vara så bunden av sina redan tidigare formade föreställningar om församlingen att det budskap hon/han möter inte förmår tränga igenom.

Ett budskap söker adressat var den talande titeln på en prästmötesavhand-

¹ Gabriel Moran, *Religious Education as A Second Language*, Birmingham, Alabama 1989. Se till detta Britt G. Hallqvists viktiga artikel, i: *SOU* 1974:67. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 1. Gudstjänst idag. Liturgiska utvecklingslinjer 1974, s. 315ff; i denna fråga, se särskilt s. 329.

ling av Tord Simonsson för åtskilliga år sedan.² Den utgick från det självklara, att kyrkan gärna vill nå människor med sitt budskap men att detta var förenat med åtskilliga svårigheter. Det finns ett främlingskap mellan vanliga människors livssituation och kyrkans sätt att ge uttryck åt evangeliets erbjudande. De lever i skilda världar med olika horisonter. Åtskilliga studier har bekräftat detta, och min avsikt är inte att ytterligare försöka belägga detta problem. Istället har jag valt att analysera vad som händer – eller skulle kunna tänkas hända – på den mötesplats mellan ”budskap och adressat” som gudstjänsten utgör; den plats som de flesta kyrkor skulle beteckna som själva hjärtat i sitt liv och där ”kyrkans tro, bekännelse och lära... (i första hand) gestaltas” – för att anknyta till Svenska kyrkans språkbruk.³

VARJE GUDSTJÄNST HAR EN PEDAGOGISK DIMENSION

I sin bok om predikan visar Yngve Brilioth exempel på hur predikan under vissa tider nästan helt bestämdes av sin kateketiska uppgift. Genom att så starkt framhäva en i och för sig legitim uppgift, förlorade predikan sin centrala orientering kring sina exegetiska, liturgiska och profetiska funktioner. Å andra sidan skulle predikan sakna mening, om den inte förmådde nå fram till åhörarnas tanke, känsla och vilja. Lika lite som en gudstjänst skall betraktas som en kateketisk akt, lika lite kan den fungera som en levande mötesplats för människor om den inte bärs upp av kateketiska/pedagogiska kvaliteter. Den behöver som helhet och i varje del vara en meningsskapande ”tjänst åt människor som försöker tro”, för att anknyta till Britt G. Hallqvists kommentarer till liturgiens språk.⁴ När jag nu speciellt intresserar mig för gudstjänstens pedagogiska dimension, innebär det med nödvändighet att jag valt ut en delaspekt på gudstjänsten och nu och då lämnar helhetssynen ur sikte.

GUDSTJÄNST GESTALTAR KOMMUNIKATION I TID OCH RUM

Gudstjänst gestaltar (bland mycket annat) *kommunikation*. Denna kan beskrivas och tolkas i både teologiska och pedagogiska kategorier. Där finns *människan* som aktivt subjekt i relation till sig själv, till rummet hon befinner sig i, till människorna hon omges av, till sin kulturella kontext, till händelsen/gudstjänsten hon deltar i och till den/det transcendent, Gud Fader, Son och Ande. Där finns kyrkan/församlingen med sin *liturgi*, *rummet* och *tiden*, *agerande subjekt och partner*. Den eftersträlvade kommunikationen

² Tord Simonsson, *Ett budskap söker adressat. En skiss i nuet över människans situation, kyrkans funktion och evangeliets erbjudande*, Lund 1975.

³ SKFS 1992:9, §1.

⁴ Hallqvist 1974, s. 321

lever i spänningen mellan enkelriktad kommuniké – där den ena parten tar kommandot över den andra – och ömsesidig dialog.

Gudstjänstens kommunikation lever i en process av *transformering*, i vilken alla – tillsammans med själva budskapet – är indragna. Det eller de budskap som möter människor i gudstjänsten transformeras till något nytt i varje äkta möte, och transformerar därmed också var och en som går in i ett sådant möte. Det nya befinner sig på en gång i kontinuitet med den trostradition som den gudstjänstfirande församlingen är bärare av och med deltagarnas personliga, individuella såväl som kollektiva livserfarenhet. Den gemensamma kristna ”storyn” möter den enskilda människans ”story”, för att använda Thomas Groomes bildspråk, och ur detta möte växer det fram något nytt.⁵

Gudstjänsten gestaltar gemenskapens historiskt framvuxna trosarv i skärningspunkten mellan *tiden och rummet*. Både människorna och liturgin och dess rum lever i historien och måste tolkas utifrån den dimensionen. Samtidigt befinner de sig i det lokala kulturella rummet med dess dynamik av förändring. Båda dimensionerna klingar med i det som kommuniceras i gudstjänsten, och varje enskild deltagare befinner sig i samma skärningspunkt mellan tid och rum. Själva vårt varande som enskilda människor och som delaktiga i olika gemenskaper och i en bestämd kulturell kontext påverkas av det som varit, det som är och det vi gör något med – eller som gör något med oss – just i nuet, och av visionen av den framtid som formas i nuet.⁶

Gudstjänsten är i sig på en gång *väg* (pedagogikens hur-fråga), *innehåll* (vad-fråga) och *mål* (vartill-fråga), samtidigt som den kan uppfattas utifrån sin *grundläggande ecklesiologi, antropologi och epistemologi*. Vägen, innehållet och målet är på en gång skilda element och delar av en *enhet*. En sådan insikt bidrar till att upprätthålla den nödvändiga kritiska distansen till formfrågan och därmed till gudstjänstens pedagogisering och instrumentalisering.

DET HELA KAN BÖRJA – ”KLOCKORNA RINGER TILL GUDSTJÄNST”

När den förenade metodistkyrkan i USA för några år sedan skulle forma och i sin stora rörelse förankra sin vision av framtidens kyrka, använde man sig av gudstjänsten med dess enskilda moment som ordnande struktur för sin reflexion och dokumentation. De omfattande samtal som ägde rum i den metodistiska gemenskapen, den teologiska bearbetningen och den form som användes i presentationen av materialet, gör det användbart också i

⁵ Se i första hand introduktionen till Groome med hänvisningar i Groome, *The Way of Shared Praxis*, 1999.

⁶ Groome 1999, s. 23ff samt på åtskilliga andra ställen.

vårt sammanhang. Jag kommer därför att använda mig av dokumentets struktur och kommentarer till gudstjänstens enskilda moment, och med detta som utgångspunkt väcka ett antal pedagogiska frågor som kan ha relevans för vår svenska miljö.⁷

Redan själva samlingen till gudstjänst aktualiserar en rad pedagogiska aspekter. När "klockorna ringer", berättar de något. "Nu är tiden inne", "Guds tid (kairos) har kommit, Gudsriket är nära". Kallelsen att lämna allt och följa Jesus ljuder. Och detta sker överallt. Runt hela jorden nås människor av alla raser och samhällsklasser av samma kallelse. De som kallas och de som kommer på varje enskild plats, överallt på jorden, är lika och olika, män och kvinnor, barn och gamla, lärda och olärda, friska och sjuka, individer och gemenskapsvarelser, vana och ovana. Allt är i grunden lika som första gången Jesus kallade och ändå annorlunda just därför att evangeliet skall vara ett evangelium för människor som lever i historien och i sitt kulturella rum.⁸

Pedagogiskt innebär betoningen av *alla* människor en utmaning för den pedagogiska skickligheten, men kanske också till kritisk reflexion över vad som egentligen ligger i kallelsen till gudstjänst. Hur kan det vara möjligt att på en gång möta människor med så olika förutsättningar? Kanske ligger en del av svaret i att budskapets innehåll faktiskt inte är så intellektuellt orienterat som det under vissa tider gjorts till? Det vänder sig till hela människan och är inte begränsat till tankeförmågan, utan riktar sig också till känslan, viljan och kroppslighetens många sätt att förhålla sig till sin omgivning. Kallelsen till gudstjänstens möte och till efterföljelse vänder sig till alla mänskliga förmågor och tar hänsyn till att människor har olika vägar, alltefter sina särskilda förutsättningar.

Det aktualiserar också den kritiska frågan om vad det innebär att "tiden är inne" just i vår tid? Hur ser människors och kyrkans verklighet ut i en värld som lider under våld och förtryck, svält, fattigdom, orättvisor, otrygghet, oro för framtiden och brist på hopp, erfarenhet av meningslöshet också i den materiellt rika delen av världen – och hur kommer hoppet och den Guds nåd som den kristna tron är bärare av till uttryck i vår tid? Vad innebär det att som *Vital Congregations* tala om att kyrkan är kallad till tjänst i allt detta?⁹

Den pedagogiska reflexionen flyttas här från människorna som söker sig till kyrkan över till kyrkan som bärare av den kristna trostraditionen. De kritiska frågor som väcks hör samman med kyrkan, dess syn på sig själv och sin trostraditionen i den utmaning som mötet med människor i da-

⁷ *Vital Congregation—Faithful Disciples. Vision for the Church. Foundation Document.* The Council of Bishops of the United Methodist Church, Nashville, Tennessee 1990; i fortsättningen *Vital Congregations* (1990). Huvudförfattare är professorn vid Candler School of Theology, Thomas E. Frank, som också besökt Sverige vid flera tillfällen för seminarier och föreläsningar.

⁸ *Ibid.*, s. 15ff.

⁹ *Ibid.*, s. 19.

gens värld innebär. Svaret kommer i första hand till uttryck i allt det som ingår i den gemensamma gudstjänsten, i förmågan att "läsa tidens tecken", i att ge näring och nya insikter om vad det innebär att leva "between the times" i hoppet om Gudstrikets seger.¹⁰ Vad innebär det för kyrkans tjänst, om den inte är beredd att delta i den transformering av sin tro som är förutsättningen för att den med hela sin existens och på ett meningsskapande sätt skall vara närvarande i sin egen tid och för sin egen tids människor och kunna föra ett "samtal" på ett språk som kan uppfattas och förstås?

Det är inte bara kommunikationsforskare i största allmänhet som kommit till insikt om att "mediet är budskapet", något som i det här sammanhanget skulle innebära att kyrkan är budskapet i allt det den ger uttryck för och alls inte bara genom vad den säger. Orden tolkas med handlingen som klangbotten. Det är mycket som klingar med och har betydelse för den som hör "klockorna ringa" till gudstjänst. Vad berättar de signalerna? Är de samstämmiga med kyrkans officiella förkunnelse eller otydliga och kanske till och med motstridiga?

I sin vid det här laget närmast klassiska bok, *To Know As We Are Known*, framhåller Parker J. Palmer vikten av att i undervisningen "skapa ett rum, i vilket lydnad för sanningen kan praktiseras".¹¹ Om inte kunskapen om "sanningen" omsätts i handling, förlorar den sin mening, orden töms på sin kraft.¹² Därför blir inte bara orden viktiga, utan framför allt de ramfaktorer som orden är insatta i. I likhet med Thomas Groome understryker han nödvändigheten av tron som en livsform snarare än en muntlig bekännelse. Om nu kyrkan undervisar genom allt vad den är och gudstjänsten är ett av de centrala uttrycken för kyrkan, får dess "totalförmedlande" roll en avgörande betydelse. Palmer pekar på tre viktiga karaktärsdrag hos det "lärandets rum" han eftersträvar. Dessa är öppenhet, avgränsning och generositet ("openness, boundaries and an air of hospitality"). "Lärandets rum" måste vara öppet, eftersom verkligt lärande bara kan ske i frihet, utan tvång att bejaka föreskrivna sanningar. Det gäller både de uppfattningar den enskilda bär med sig och lärarens/kyrkans undervisning. "Boundaries" syftar på att all insikt måste ha strukturer, gränser, för att inte bli diffus och ogripbar. Dessutom förutsätter lärande generositet (hospitality), dvs. att vi kan möta varandras olikhet i generös och varsam öppenhet.¹³

Med detta kan vi återknyta till bilden av gudstjänsten som mötesplatsen, dit alla inbjudits – utan att vare sig förutsätta eller syfta till likhet, för att i gemenskap dela något som är till för alla, oberoende av ålder, ställning, ras, vana eller annan individuell särart – och avsluta med att peka på betydelsen

¹⁰ Ibid., s. 21.

¹¹ Palmer, *To Know As We Are Known. Education As A Spiritual Journey* San Francisco 1993, s. 69.

¹² Ibid., s. 40ff.

¹³ Ibid., s. 71ff.

av att det ”lärandets rum” som församlingen har till uppgift att erbjuda präglas av öppenhet, tydlighet och generositet som grund för att mångfalden kan växa i enhet.¹⁴

MÖTAS I GLÄDJE

Det tillhör kristen gudstjänsttradition att mötas i glädje, vilket blir tydligt genom ingångspsalmens lovsångskaraktär.¹⁵ Förutom den pedagogiska poäng som ligger i det positiva anslaget har detta också en teologisk innebörd, den bakomliggande anledningen till glädjen och tacksamheten, nämligen att Gud stämmer möte med sitt folk. Här återknyter *Vital Congregations* till inledningsavsnittets framställning om att människor i all sin olikhet kan mötas. Det handlar om ett möte med en Gud som skapar, uppehåller och förnyar, som befriar ur förtryck och delar människors liv i lidande och glädje och om Kristus, som helar och ger hopp. I denna lovsång, heter det vidare, framträder en väsentlig sida av församlingens identitet, som Kristusgemenskap. Här, som i övriga delar av gudstjänsten, återspeglas den historiska och rumsliga dimensionen. Dagens församling förenas med den kristna församlingen överallt och i varje tid, intill tidens fullbordan. Eftersom den enskilda människan och församlingen i detta vida sammanhang ändå alltid är konkret här och nu, är det välmotiverat att som *Vital Congregations* också innefatta tacksägelse för vad Gud genom tiderna gjort och gör genom den egna kyrkotraditionen. Föremålet för lovsången är ingen abstraktion.¹⁶

En pedagogisk aspekt på detta är den tyngdpunkt som läggs på den emotionella sidan, samtidigt som detta tydligt förenas med ett centralt, meningsbärande innehåll. Däri ligger en viktig poäng, som är värd att notera i en tid där det emotionella och populärt känslosamma kan tendera att ta överhanden just i denna del av gudstjänsten. Charles Foster varnar för denna tendens, som enligt honom uttrycker ett individualistiskt lösgörande från historien och den kristna gemenskapen i en mera omfattande form än den lilla, homogena gruppen. Den som inte tar ”frågan om meningen på allvar riskerar att reducera det religiösa tänkandet till religiös erfarenhet”, menar Foster. En annan risk ligger i att skilja frågan om meningen/innehållet i den kristna traditionen från livets politiska, sociala och ekonomiska område. Det leder till att religionen isoleras till det privata området och därmed förlorar sin centrala, offentliga roll.¹⁷

¹⁴ *Vital Congregations* (1990), s. 74.

¹⁵ *Ibid.*, s. 23ff; jfr. för svenskt vidkommande Per-Olof Sjögren, *Kyrkans lovsång. Liturgik*, 1987, s. 38. Samma sak framhålls även i SMF/SAM, *Handbok till den kristna församlingens tjänst* (1983).

¹⁶ *Vital Congregation* (1999), s. 28ff.

¹⁷ Charles R. Foster, *Education Congregations. The Future of Christian Education*, Nashville 1994, s. 83f, 85.

BEKÄNNELSE OCH FÖRLÅTELSE

Ur allmänpedagogisk synpunkt framstår det inte som särskilt välmotiverat att inleda en lärandeprocess med något så negativt som en syndabekännelse. Åtskilliga nyare kristna rörelser har också mycket medvetet skjutit detta moment i bakgrunden, förmodligen av olika skäl, som både kan vara pedagogiska och teologiska. För den tradition *Vital Congregations* representerar, har syndabekännelse och avlösning en självklar plats. Det bör noteras att när detta sker läggs huvudvikten på kollektivets, församlingens, och inte på den enskilda gudstjänstdeltagarens individuella skuld. Därmed undviker man modernismens individualism. Den enskilda personen delar och bekänner gemenskapens skuld och behov av förlåtelse och helande. Det som tas upp som bekännelse och i bönen om förlåtelse, vänds till en bön om "befrielse till glädjefull tjänst" och blir samtidigt en pedagogisk påminnelse om vad det innebär att vara en kristen församling, trogen sin kallelse.¹⁸

Det råder förmodligen en allmän samsyn om värdet av att människors tro och övertygelse stämmer väl överens med deras sätt att leva. Samma sak gäller i högsta grad på det religiösa området. Därmed blir det en ständig pedagogisk uppgift att skapa och upprätthålla denna enhet. Thomas Groome och många med honom beskriver detta som en ständigt pågående kritisk reflexion över praxis och en beredskap att ompröva och bestämma sig för den förändring som krävs, om man vill vara trogen sin övertygelse och vision;¹⁹ en daglig omvändelse, skulle vi kunna säga i anknytning till lutherskt språkbruk. Gudstjänstens bekännelse- och avlösningsmoment kan ses som en sådan process av kritisk reflexion som leder till nya insikter, en beredskap att göra upp med "historien" och att medvetet gå in i en process av förändrad praxis i "lydnad mot den sanning" man nått fram till.

Till pedagogikens grundprinciper hör att verkligt lärande förutsätter ett personligt engagemang, vilket i sin tur bygger på att man känner sig personligt berörd. Tillämpat på syndabekännelsen i gudstjänsten (och gudstjänsten som helhet), innebär detta att den måste beröra deltagarnas och gemenskapens "verkliga" liv – inte enbart någon form av "andlig" sektor av livet – för att kunna leda till en transformativ process som rör livet som helhet. Detta synsätt är också ett genomgående drag i *Vital Congregations* – inte i första hand som ett pedagogiskt grepp utan som en konsekvens av dess teologi. Därför handlar exempelvis bön och förlåtelse just om att kyrkans budskap inte avgränsas till något "privat, internt, personligt", utan får bli svar på "verkliga" mänskliga problem.²⁰

I denna uppfattning an knyter dokumentet till en allmänt vedertagen grundsyn i kontextuell teologi, såsom den exempelvis kommer till uttryck hos den katolske teologen Robert Schreiter.²¹ Teologin kan med Anselms

¹⁸ *Vital Congregations* 1999, s. 33ff.

¹⁹ Groome 1999, s. 25ff och flera andra avsnitt.

²⁰ *Vital Congregations* (1999), s. 41f.

begrepp beskrivas som "faith seeking understanding". Denna "understanding" innefattar, skriver Schreiter, för det *första* vad vi genom vår erfarenhet kan veta om vem Gud är och vad han gjort för oss, för det *andra* att Gud är aktiv i den värld han skapat och uppehåller och att det därför tillhör församlingens uppgift att försöka se världen i Guds perspektiv. "Understanding" handlar därför om vårt förhållande till denna värld med allt som formar våra liv – hopp och förtvivlan, segrar och nederlag osv. För det *tredje* leder också "faith seeking understanding" till handling. Kunskapens kärna och karaktär är inte "information", utan något som växer fram ur en "relation" till Gud. Detta i sin tur leder till förändring i kritisk reflexion över vår praxis, mot en "transformation" till profetisk tjänst och transformativ handling.²²

SOM LEVANDE VATTEN – OM ATT HÖRA ORDET²³

När församlingen når fram till Ordets gudstjänst, aktualiseras två grundaspekter: *lyssnandet* och *svaret*. I detta ligger ingen passivitet utan en engagerad delaktighet i alla delar. I lyssnandet till "storyn" från den första kristna församlingen, buren vidare av många "vittnen" genom historien och närmast i den egna traditionen, återupplivas den "story" församlingen själv är en del av.²⁴

Vital Congregations inleder med att i några huvudpunkter sammanfatta innehållet i den kristna trostraditionen (storyn). Den bild dokumentet ger av dem som lyssnar är bilden av vanliga människor, fyllda med allt som tillhör mänskligt liv: hunger, behov, längtan. Människor, som möts av förkunnselse om ånger och omvändelse, kallas till uppbrott och efterföljelse, till att bära budskapet vidare, till att "ta korset på". I allt detta ligger en pedagogisk aspekt som kan beskrivas som ett dialogiskt möte mellan kristen trostradition och människor som bär med sig hela sitt "verkliga" liv – och där något förväntas hända, som inte ensidigt är bestämt av den ena parten i mötet. Varken trostraditionen eller de människor som möter denna framstår som något statiskt. Allt lever i en historisk process. Bara om denna dynamik erkänns, kan ett äkta möte komma till stånd och leda till något nytt. I den meningen liknar förkunnselsen i gudstjänsten vilken som helst annan verklig lärandesituation.

Jag förbigår enskilda delar av specifik teologisk art i framställningen. Av stort pedagogiskt intresse är däremot avsnittet om att leva som församlingar

²¹ Schreiter är sedan flera år engagerad i ett ekumeniskt institut för församlingsstudier (Congregational Studies) med en inriktning som har många beröringspunkter med de tankar som ligger bakom *Vital Congregations*-materialet.

²² Robert J. Schreiter, *Theology in the Congregation: Discovering and Doing*, i *Studying Congregation. A New Handbook*. Ed. by Nancy T. Ammerman m.fl. Abingdon Press 1998, s. 23.

²³ *Vital Congregations* (1990) s 51ff.

²⁴ *Ibid.*, s. 53f.

”by Memory and Hope”.²⁵ Här aktualiseras spänningen mellan enhet och mångfald. Det ligger en avgörande skillnad mellan en lärandeprocess som syftar till likhet och uniformitet och en som ser mångfalden och olikheten som en rikedom. Insikten om den egna identiteten och dess kulturella kontext ökar möjligheterna att förstå och tydliggöra den egna uppgiften. Därför behöver arbetet med att upptäcka den egna identiteten – den historia som format och formar den egna församlingen – inta en central roll, framhålls det. På samma gång som varje församling är bärare av en med många andra gemensam trostradition, har den sin egen unika historia (story) som behöver berättas, tolkas och omformas i varje ny tid.²⁶

Till det pedagogiska arbetet med den egna församlingens identitet hör också dess unika *symboler* och dess specifika *språk*. Allt det som i en lokal församling fungerar som bärare av ett meningsinnehåll, utgör dess särskilda symboler. De är tysta men ofta rikt laddade bärare av tidigare erfarenheter, som bidrar till församlingens säregna identitet. När dessa symboler inte längre kan tolkas, löper församlingen risk att förlora något av sin själ. På motsvarande sätt förhåller det sig med det unika språk som är knutet till varje enskild församlings erfarenhet och tolkningstradition. Också detta har vuxit fram ur gemensamma, meningsbärande erfarenheter och blivit till en del av församlingens liv. Till detta kommer den betydelse varje församlings specifika *kontext* haft för att forma församlingens egenart. Detta gäller både församlingar som kan karaktäriseras som ”öppna” och sådana som framstår som ”slutna” i förhållande till sin omgivning.²⁷

DOPAKTUALISERINGEN – EN FÖRSAMLING AV MÄNNISKOR MED ”VÅTT HÅR”

Enligt kristen tradition innebär dophandlingen ett inlemmande i Kristi kropp och därmed också en kallelse till tjänst med den gåva var och en är bärare av.²⁸ För att detta inte bara skall bli en abstraktion eller en privat händelse, behövs en ständig påminnelse om att inlemmandet i Kristi kropp alltid måste bli konkret i en lokal församling. Det är också i gemenskapens delaktighet tjänsten identifieras, aktualiseras och formas. *Vital Congregations* pekar på tre områden för den tjänst som ligger i dopets förlängning. För det

²⁵ Ibid., s. 74ff.

²⁶ Ibid., s. 77f. Här anknyter resonemanget mycket nära till det arbete som tydligast återfinns i *Handbook for Congregational Studies*. Ed. by Jackson W. Carroll m.fl., Abingdon Press 1986, och den tidigare nämnda *Studying Congregations. A New Handbook*, 1998, samt en omfattande litteratur på området.

²⁷ *Vital Congregations*, 1990, s. 78ff. En fascinerande studie kring dessa frågor föreligger av den australiensiske teologen Denham Grierson, *Transforming A People of God*. JBSE, Melbourne 1984. Bland senare publikationer förtjänar särskilt nämnas religionssociologen Nancy T. Ammermans *Congregation and Community*, Rutgers University Press, 1997; särskilt analyserna i kap 1, 8 och 9.

²⁸ *Vital Congregations*, 1990, s. 87ff.

första: den gemensamma bönen och förbönen med allt vad det innebär av bön för andra, tillsammans med allt Guds folk – i den lokala församlingen, men också överallt. Den enskilda människan – och hela församlingen – behöver påminnas om vikten av allas delaktighet i denna gemensamma tjänst.

För det andra ligger det i dopförpliktelsen en förväntan om en aktiv närvaro i den gemensamma gudstjänsten och bönen. Församlingen är platsen för den gemensamma reflexionen över livet, omsorgen om andra, människors lidande och hopp, en närvaro för andra i deras glädje, sorg och smärta.

För det tredje ligger i dopets inlemmande i Kristus en förväntan om att upptäcka ens gåvor och bruka dem i tjänst för andra. I detta ligger människans svar på Guds ord och löftet om att bli befriad till att i Andens kraft få tjäna med de gåvor man fått.

Församlingen har en ständig pedagogisk uppgift att aktualisera dopets innebörd och att visa att det innefattar hela livet. Därmed blir visionen av en levande församling ett folk med "vått hår", dvs. människor som lever i daglig medvetenhet om dopets löften och förpliktelser.²⁹

Också på den här punkten berör de pedagogiska aspekterna ett brett spektrum. Församlingen som helhet och den som formar dess gudstjänst behöver ha en tydlig insikt om dopets centrala betydelse och dess omfattande konsekvenser för hela församlingens liv. För den enskilda handlar det om att ständigt och på nytt påminnas om den inriktning av hela livet som dopet pekade ut och som man en gång bejakade som sin livsväg. För att tjänsten skall bli konkret, förutsätts en gemensam reflexion över människors behov. Slutligen behövs en beredskap hos både gemenskapen och enskilda att bli svar på dessa behov. Åter ser vi ett pedagogiskt mönster som binder samman kunskap med praxis, en helhetens helande pedagogik.

KYRKANS FÖRBÖN

En kristen församling är en bönegemenskap, heter det i *Vital Congregations*, och all bön är i grunden gemensam eftersom vi ber till samma Gud, och bönen, vare sig enskild eller i församlingen, förenar alla kristna i en gemenskap.³⁰ Dokumentets text i detta avsnitt tar upp allmän kristen tradition om bönen grundläggande betydelse för en kristen församling, om hur församlingens bön berättar om dess gudsbild, om församlingens sätt att ta sin kallelse på allvar, om bönestjänsten för andra människors behov och för hela världen, om bönen om att förbli trogen sin kallelse som församling och som enskild.

Ur pedagogisk synpunkt kan man liksom tidigare peka på hur också detta moment blir en påminnelse om den egna identiteten, om var en kristen församling hämtar sin styrka och den tjänst den är kallad till.

²⁹ Ibid., s. 95.

³⁰ Ibid., s. 98.

FÖRSAMLINGENS SVAR – OM ATT BÄRA FRAM OSS SJÄLVA

I varje del av gudstjänsten lever helheten. Därför innehåller det som får sin särskilda fokusering i gudstjänstens senare del, deltagarnas svar på förkunnelsen, i grunden inget nytt. Frågan som varje enskild och gemenskapen som helhet söker svaret på är: Hur kan bekännelsen och befrielseorden, lovsången, dopaktualiseringen, förkunnelsen och förbönen transformera den enskilda och församlingen till ett förnyat sätt att leva den gemensamma tron? Thomas Groome skulle ha beskrivit denna fas som femte momentet i sin femstegsmetod: när man låtit sin livserfarenhet möta den gemensamma trostraditionens utmaning och när man efter den kritiska reflexionen över konsekvenserna av detta möte ställs inför avgörandet att bejaka kallelsen att *leva sin förnyade tro*.³¹ Det liturgiska skeende som *Vital Congregations* beskriver, uttrycker en förväntan på en fortsättning som tar sig uttryck i att gudstjänsten fogas samman med det liv som följer efter dess slut; det som Palmer beskrev så dramatiskt – och bibliskt: för den som hör utan att göra förlorar Gudsordet sin nåd.³²

Låt mig först nämna något om vad *Vital Congregations* lyfter fram i detta avsnitt. Det sker i två avdelningar: ”Tecken på vitalitet i församlingslivet” och ”Tecken på lärjungaskap i trohet”.³³ Den första delen nämner gudstjänsten som kallar till omvändelse och avgörelse, till ett nytt sätt att se på världen och till beslut att i Guds kraft delta i kampen mot ondskan. Det handlar om en församling som regelbundet celebrerar sakramenten och tydliggör deras mening, en församling som fostrar och tränar sina medlemmar för fördjupad tro och förnyat lärjungaskap, en församling som visar omsorg och gästvänlighet och stöder alla krafter som verkar för humanitet och som rustar gudsfolket för vittnesbörd i det dagliga livet, en församling som inte drar sig undan i ett skyddat rum utan aktivt deltar i arbetet för rättvisa, hopp och fred osv.

Som tecken på ett ”lärjungaskap i trohet” nämns sådant som bibelstudier, bön, fasta och ett liv i enkelhet och ansvar för jordens begränsade resurser, tjänsten mot nästan och arbetet för fred och rättvisa, om att dela sin tro med andra och i allsammans ge Gud äran.

Den pedagogiska frågan blir om församlingen i sitt sätt att leva och forma sin gudstjänst förmår skapa det öppna, generösa rum för lärande som, enligt Palmer, krävs för att, som han uttrycker det, lydnaden mot sanningen skall kunna praktiseras.³⁴ En av förutsättningarna framhålls mycket tydligt, nämligen att tron och livet hålls samman, att församlingen och dess gudstjänstdeltagare lever med en verklighetsuppfattning som inte delar upp tillvaron i en andlig och en världslig del. Det församlingen säger sig vilja vara till för

³¹ Groome 1999, s. 36ff.

³² Palmer 1993, s. 40ff.

³³ *Vital Congregations* 1990, s. 13ff och 123ff.

³⁴ Palmer 1993, s. 69ff.

och rusta sina medlemmar för, är samma verklighet som de delar med alla andra människor. ”Undervisningen” riktar sig till alla och syftar till en förändrad omvärldsuppfattning och ställningstagande utifrån erövrade insikter och ett förändrat sätt att leva i konsekvens med dessa. I detta ligger därmed också ett helande av den klivenhet som tar sig uttryck i bristande överensstämmelse mellan tro och liv.

KOMMUNIONEN – FÖRSONINGENS OCH KÄRLEKENS TECKEN

Församlingen har sitt centrum i nattvardens närvaro av den levande Herren. I dess innehållsladdade tecken – i brödet och vinet som delas – knyts livet samman till en försonad enhet i kärlek. Det uttrycker delaktighet med församlingens Herre och gemenskap mellan människor i den gudstjänstfirande församlingen på varje ort och överallt runt jorden. Liksom sakramentet är ett tecken på Kristi närvaro, försoning och kärlek, är församlingen ett tecken på gemenskap i kärlek och försoning i världen. Vad innebär det då att med *Vital Congregations* ställa frågan: Vilket slags tecken är då vi?³⁵

Den pedagogiska betydelsen begränsas inte till gudstjänstens nattvard, utan aktualiseras varje gång delaktighetens, försoningens och kärlekens bröd och vin delas. Kanske ännu tydligare än ordets förkunnelse förpliktar mottagandet av gåvorna till ett liv i Kristi efterföljd. Om det nu är så att både den enskilda, församlingen och kyrkan som helhet sänder ett budskap genom allt den är och gör, vilket är då detta budskap och hur uppfattas det?³⁶ Liksom i tidigare avsnitt nöjer sig inte *Vital Congregations* med historiskt tillbakablickande eller betraktelser över nuet, utan pekar i stället på nödvändigheten av att låta varje möte med Ord och sakrament bli en möjlig nystart i ”lydnad mot sanningen”, för att åter anknyta till Palmer.

SAMLAD FÖR ATT BLI VÄLSIGNAD OCH SÄND

Gudstjänsten är slut. Församlingen kom samman för att sändas ut igen, styrkt för sin tjänst i världen. *Vital Congregations* ger en lång rad exempel på vad denna sändning kan innebära. I grunden framställs denna sändning som en förnyad kallelse från Gud att vara ”ambassadörer för Kristi kärlek”, för tjänst i Jesu namn, till lovsång och hopp för världens skull – överallt, där människor behöver försoningens och kärlekens närvaro. I allt detta är församlingen och dess enskilda medlemmar kallade och sända av Gud med visionen om Guds rike.³⁷

³⁵ *Vital Congregations* (1990), s. 138.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, s. 141ff.

EN "VISDOMENS" PEDAGOGIK

I sitt sökande efter ett begrepp som kan fånga in den pedagogiska processens yttersta syfte, väljer Thomas Groome att tala om "visdomens" pedagogik. Han anknyter då till bibliska framställningar om den djupa gudskunskap som kommer till uttryck i orden att "känna Gud". Den som "känner Gud" har en gudskunskap som inte begränsas till rationell kunskap eller andra delkunskaper. Det handlar om en i livspraxis integrerad kunskap. Den som "känner Gud" gör hans vilja. Det finns en enhet och en helhet mellan tanken, känslan, viljan och livet som helhet. Också det som kan indelas i ande, kropp och själ ses som en enhet, liksom människans liv i en och samma värld, den som skapats och uppehålls av Gud.³⁸

Gudstjänsten som pedagogisk process kan med fördel tolkas i detta perspektiv. Den låter människor vara precis så unika som de är som skapade varelser i sin historiska och socio-kulturella kontext. De inbjuds till en återkommande mötesplats, där de får dela gemenskapen med andra, på en gång lika och olika. De får låta sig återföras till sitt livs avgörande startpunkt, utmanas till att våga pröva sig själva och söka mod att gå vidare, förändras och förnyas till att vara människor för andra.

Gudstjänstens enskilda moment visade sig i analysen ha sina särskilda pedagogiska utmaningar och accenter men samtidigt också vara sammanknutna i en helhet. Pedagogikens frågor om målet fanns med, dvs. att rustas för trohet i den uppgift som människa och kristen, som var och en i sitt dop kallats och förpliktigt sig till. Innehållsfrågan fick sitt svar i varje del och visade sig innehålla "kunskap" som sprängde alla enkla ramar; dvs. inte bara omfattade intellektuell och emotionell kunskap, utan hela tiden höll samman detta med livet; dvs. en enhet mellan tro och liv, eller med Groomes språkbruk, en "levd tro". Den pedagogiska "hur-frågan" visade sig i högsta grad ha en "aktivitetspedagogisk" dimension. Hellre skulle den kunna kallas reflekterande dialogisk. Den enskilda sågs på en gång som givare och mottagare, en ansvarig deltagare i liturgin som helhet.

Under allt det som sagts ligger värderingar som tar sig uttryck i subjektiva val av teologi och pedagogik. Jag delar i allt väsentligt de förutsättningar som *Vital Congregations* bygger på. Samtidigt är jag medveten om att "modellen" inte kan överföras utan omformning. Det ligger i själva konceptet att den egna kyrko-/samfundstraditionen, den enskilda församlingen och dess enskilda människor hör hemma i sina unika historiska och sociala kontexter och endast kan vara trogna sin kallelse genom att bli medvetna om detta. Den som i en konstruktiv anda och kritisk reflexion över sin egen praxis är beredd att söka sig fram till den punkten, kan ha god hjälp av tankarna i *Vital Congregations* för den fortsatta processen.

³⁸ Groome 1999, särskilt artikel 16: *Wisdom for Life*, s. 236ff.

Summary

All good services are, or have, a potential to be educational happenings.

This article tries to show that every part of an ordinary Sunday service involves a lot of educational implications. It begins with actualizing what it means to be invited by the Lord—all human beings: young and old, married and single, black and white, rich and poor. In the opening hymn of praise, the community shares this experience of belonging to the worldwide family of God.

Step by step the service takes the participants through confession and cleansing, to freedom through the word of forgiving, to a listening of the freeing Word, to the stories told over and over again—learned in order to be lived in everyday life—to taking part in the congregation's prayers for the world, and to sharing the bread and wine—given for all as a sign of reconciliation and love. Finally, the participants are blessed and sent out, renewed, to a life in partnership and loving responsibility with all and everybody.